

MGP

Molnár Gál Péter, noha publikálási szándékkal megírta és beharangozta ezt a könyvet, végül is nem tette közzé. Talán érzékelt, hogy a gyors reagálású, rövid idő alatt megírt mű nem felel meg saját minőségi mércéjének. Vagy/és szembenézett azzal: miközben ügynökműltja leleplezésekor nyegléskedve úgy nyilatkozott, csak önmagának tartozik elszámolással, többet erről nem kíván közölni, a *Coming out* ennek ellentmond, közvetlenül és közvetve magyarázat és bizony magyarázkodás is. Állhat az is, amit Lakos Anna ír előszavában: azzal, hogy lelepleződése után számítógépébe püfölte a szöveget, „kiírta magából a történetét”. De jól döntött az örököse, amikor közel tíz évvel Molnár Gál halála után megjelentette a művet, és persze nagyon jól tette a kiadó, hogy a *Tények és Tanúk* sorozatban, a két szerkesztő, szöveg-gondozó, Schmal Alexandra és Lakos Anna igen alapos jegyzeteivel – amelyekben a szerző pontatlanságait, tárgyi tévedéseit is jelzik – és annotált névmutatóval kiegészítve, kiadták a könyvet. Ez a sok tekintetben nem átgondolt, hevenyészett, flegmasággal takart indulatoktól fűtött szöveggyűjtemény, a felmerülő és egyértelmű válaszok nélkül maradó kérdésekkel is reálisabb, árnyaltabb képet nyújt az 1956 utáni Magyarországról, mint néhány jól fésült, gondosan mérlegelt memoár. A színháztörténeti adatok és adalékok jelentőségét nem alábecsülve, a mű köztörténeti szempontból a legérdekesebb, azzal, hogy felmutatja, a sematikus, fekete-fehér ábrázo-

lással szemben mennyi sötét és világosabb szín érzékelteti csak hitelesen azt, ami itt volt – és van.

A kötet nem szisztematikus önélet-írás, lineáris történet, hanem egymástól független vagy egymáshoz lazán kapcsolódó, cikkszerű szövegekből áll össze. A kibontakozó képből kivehető a nyilvánosan magabiztosan ítélező, sokszor cinikusnak, flegmának mutatózó, olykor nyegle Molnár Gál Péter (aki hírlapi írásai jelentős részét monogramjával jegyezte) és a rejtettebb, szorongó, bizonytalanokodó énje is.

MGP már dramaturgi végzettsége megszerzése előtt, gyakorlatilag húszéves korától a *Népszabadságnál*, az állampárt hivatalos napilapjánál, pártönkívüli pártalkalmazottként újságíró, a Kádár-korszak színházat talán legjobban értő és szerető színikritikusa. Írásai és hallgatásai, már-már hogy miről, kiről nem ír, erősen elfogultak, demokráciában evidensen, de a kommunista rendszerben szokatlanul szubjektívek, miközben értékrendje jól körülhatárolható, egyrészt az adott műfajon belüli igényességgel – amibe az operett és a kommersz is belefér –, másrészt a színházi újítások melletti elkötelezettséggel. Bár írásainak jelentős része a párt központi lapjában jelenik meg, a kultúra bennfentesei nem tekintik ezeket pártálláspontra: nem politikai, hanem esztétikai, ízlésbeli szempontokat képviselnek. Ugyanakkor persze a helyi hatalmasságok és a lap „egyszerű” olvasói nem képesek differenciálni, számukra a *Népszabadság* a központ útmutatója, így MGP kriti-

káival szemben a bíráltak nemegyszer felsőbb pártfórumokhoz fordulnak védelemért. Mindenesetre vitathatatlan tekintélye mellett a színházi szakmában számos ellenséget szerez. A szovjet szatellitállamokban az ilyen individuális hang, különösen országos napilapban meglehetősen szokatlan volt, de nálunk nem egyedüli. Magyarországon kívül azonban legfeljebb Lengyelországban létezett még ilyesmi. MGP a politikai tartalmú színházi előadásoknál, ahogy egy helyütt említi, inkább nem értette meg a darabot, tetette magát hülyének, mintsem értő írással hívja fel a figyelmet a rendszer számára nemkívánatos tartalomra.

1978-ban elkapják a Ferihegyi repülőtéren, egy barátja írását akarta külföldre csempészni. A kultúra ügyeiben járatos közönség tud politikai „lefeketedéséről”, már csak onnan is, hogy ekkortól nem jelennek meg írásai (öt éven át) a *Népszabadságban*. Ám mint a könyvből kitűnik, nem rúgták ki, munkaviszonyát (feltehetően felsőbb jóváhagyással, de ez a műben homályban marad, és talán MGP sem ismerte a hátteret) fenntartották, fizetést is kap, amit rovatvezetője – a sokak által a párt egyik kulturális ítélet-végrehajtójának, álláspontja megjelenítőjének tekintett – E. Fehér Pál kézbesít, látszólag konspirálva, cukroszacskóban. A lebukás viszont lezárja ügynöki tevékenységét. Ötévi dramaturguskodás, színházi intézeti munka után 1983-tól újra a *Népszabadság* szerzője, rovatvezető, idővel főmunkatárs. Felmerül, miért tartott ki mellette a párt napilapja, amit MGP is felvet a könyvben, hiszen karaktere, figurája nagyon elütött a szabványtól. Magyarázata, hogy eredetileg fiatalítani akartak, lénye-

gében megválaszolatlanul hagyja a kérdést.

2004-ben kerül nyilvánosságra ügynöksége, hogy Luzsnyánszky Róbert néven 1963-tól 1978-ig állambiztonsági informátorként adott jelentéseket. Ekkor ténylegesen is elbocsátják a *Népszabadságtól*, de 2009-től újra ott is publikál. Most részletesen beszámol arról, hogyan szervezték be zsarolással, fenyegetéssel, és felidézti egykori és utólagos reflexióit is. A könyv nagyobb része az egykori társadalmi miliő bemutatásával kívánja „helyre tenni” az ügyet.

MGP jó ízléssel nem foglalkozik érdemben leleplezése módjával, hiszen a jelentések, a titkos élet tényén ez mit sem változtatna. Ugyanakkor érdemes felidézni: 2001-ben Markó György, az állambiztonsági iratokat őrző Történeti Levéltár igazgatója, aki 2010 után a Schmidt Mária birodalmába tartozó Kommunizmuskutató Intézet igazgatójaként tevékenykedik, még MGP neve nélkül közzétette Luzsnyánszky jelentéseit a Madách Színház 1966-os külföldi útjairól. 2004-ben az állambiztonsági levéltárban őrzött összes jelentésének és a tartótisztek feljegyzéseinek publikálásával a kutatóként ismeretlennek tekinthető Fonyódi Péter leplezte le, akiről a nyilvános források legfontosabb közlendője többnyire az: korábban különböző popegyüttesek dobosa, pszichológiából és a kommunikációból doktorált, 1985 óta Esztergályos Cecília színésznő ötödik férje. A „*vágtatlan*” *Luzsnyánszky-dosszié* alcímmel megjelent művet a szerény kiadói tevékenységet felmutató Magyar a Magyarért Alapítvány adta ki, a nem éppen veretes Kapu Könyvek gondozásában, ami nem változtat a színházi világon jóval túlterjedő felkavaró hatáson.

MGP a könyvben bőségesen idéz a leleplezése utáni reakciókból, melyek döntő része a jelentések ismerete nélkül hirdetett ítéletet, például Latinovits Zoltán öngyilkosságának előidézésével vádolva őt. Spiró György viszont a jelentések ismeretében közölt írásában úgy vélte, a cinikusnak és fölényesnek mutakozó MGP ügynökként nem kívánt ártani senkinek, de a magyar színházat akarta szürke eminenciásként ezzel az eszközzel is segíteni, bízva abban, hogy mondókája eljut magasabb körökhöz. MGP hálás Spirónak a jó szándékú olvasatért, de cáfolni igyekszik az interpretációt, mondván, 1968 után, a prágai tavasz leverése okán a rendszer működésével kapcsolatban már semmiféle illúziója nem maradt. Ügynöki taktikáját švejkinék nevezi, érteve ezen, hogy úgy tett, mintha szó szerint venné a rendszer hivatalos önképét, és ennek megfelelően jelentett. Egy helyütt azt írja: „Tudtam, mi vagyok. Balek a horgon.” Talán utólag így látta, de ennek a könyvben sincs sok nyoma. Egyébként a cáfolat ellenére nem oszlatja el a feltételezést: – esetleg nem is tudatosan – nem volt idegen tőle egy modern Martinovics Ignác szerepe, besúgóként és nyilvánosan egyazon ügyért, a színházért dolgozni.

A nyilvános írásainál többnyire kevésbé éles hangú jelentések ismeretében felmerülhet: miért volt szüksége a politikai rendőrségnek arra, hogy a rendszerhez 1963-ban még lojális, 27 éves fiatalembert zsarolással, fenyegetéssel szervezze be, és másfél évtizeden keresztül tartsa? Persze minden információ használható valamire, ha másra nem, a gépezet működtetésére, a jelentő függő helyzetének biztosítására. Itt azonban azért

ennél többről is szó van, a sokszor didaktikus, jobbító szándékú színházi szövegek mellett nincsenek ugyan politikai feljelentések, de a gondos rendőri adatgyűjtés számára a társasági pletykák, magánéleti félrelépések is emberek zsarolására, fenyegetésére használható adalékok.

A kötet írásainak egy része igen találó portrékkal a magyar sajtóviszonyokba enged betekintést. Mondandója összefoglalható úgy, hogy a pártkáderek között is voltak emberarcúak, tisztelhető vonásokkal, köztük létezni nemcsak a körülmények, a rendszer kerete, hanem becsülhető értékek miatt sem volt megalázó. A szövegek más része közvetve relativizálni igyekszik az ügynöki tevékenység jelentőségét, felidézve például, hogy a jelentőről is jelentettek. Néven nevez olyanokat, akik valószínűleg soha nem voltak ügynökök, csak éppen fontosnak tartották, hogy a kényesnek gondolt kijelentésekről tájékoztassák a felsőbbtséget. Ír arról is, hogy voltak, akik jó ügyük érdekében rendszerkonform nyilvános beszéddel vagy más, utólag nem szívesen emlegetett megalkuvásokkal alkalmazkodtak.

A könyv fontos vonulata a szerző homoszexualitásához kapcsolódik. Bár beszerzése, fenyegetése, zsarolása, ennek akkurátus rendőri megszervezése e tényre épült, a témánál nem a kiszolgáltatottságot állítja előtérbe, hanem mintha a zaftosabb történetek, kedélyes ismerkedési kalandok leírásával a polgárpukkasztás lenne a szándék. Az is kitetszik, hogy egyes feltételezésekkel szemben házassága Ronyecz Máriával nem holmi álca volt a melegség leplezésére, hanem valódi szerelem. A hosszú szenvedés után fiatalon elhunyt szí-

nészno megidézése a könyv legszebb, legőszintébb lapjai közé tartozik.

A színházi témájú írások jelentős része akarva-akaratlan olyan, mint-ha bizonyítani szeretné: ügynök volt, de tudta, látta, hogy milyen a modern színház, közvetlenül és írásaival is segítette, támogatta a jó ügyet.

A könyv zárófejezetének címe név nélkül Medgyessy Péterre utal: *Miniszterelnök lehet, színházi kritikus nem*. Jól hangzik, de nem egészen igaz, hiszen bár lelepleződése után sokan kizárták volna a színházakból, azért ha megtépzottan is, de maradt a pályán. Itt tér ki arra, miért nem lépett a nyilvánosság elé titkos múltjával. Elvégezte a számadást, mondja, tudja, a közfelfogás szerint szégyenletes, megvetendő dolgot művelt, de a tartozik-követel számláját kiegyenlítettnek érzi, nem menti magát. Szégyellte – ahogy nevezi – informátori múltját, de előállni vele meddő hősies-

ség lett volna, már csak azért is, mert ragaszkodott a munkájához, egyetlen szenvedélyéhez, a színházhoz, miközben nyilvános tevékenysége hasznosságában korántsem volt biztos. Nem tagadja, bízott benne, hogy megússza, mondván, ebben a rendetlen országban miért éppen az ő aktái lennének rendesen iktatva. Azt is leírja azonban, amit kevesen tettek meg: mivel nem gondolja magát bátornak, hasonló helyzetben, rendőrállami zsarolásra ugyanúgy döntene, hagyná magát beszervezni. Igazi lelkiismereti problémája nem is az ügynökösökéssel volt – mondja –, hanem azzal, hogy a *Népszabadság* munkatársa, ami nem egészen harmonizál a könyv más helyein írottakkal.

Molnár Gál Péter: Coming out. Sajtó alá rendezte Schmal Alexandra. Szakmai tanácsadó, az előszót írta és a jegyzetek írásában közreműködött Lakos Anna. Budapest, 2020, Magvető. 380 oldal, 4999 forint.

Kőríz Imre

Hogy fér be a ló a házba?

A *legyőzött* című elbeszélésével a nyíregyházi Csabai László már huszonhat éves korában, 1995-ben díjat nyert a Magyar Rádió pályázatán, de *A hiéna reggelije* című első kötete, élén a díjnyertes novellával mégis csak tizenegy évvel később, 2006-ban jelent meg egy kis nyíregyházi kiadónál. Érthetetlen, hogy ezt a zsenék gyűjteményének egyáltalán nem nevezhető, mára beszerezhetetlen könyvet miért nem jelenteti meg ismét immár a Magvető, amely Csabainak az író második kötete óta kiadója. E második

kötetet, a *Szindbád, a detektív* (2010) című regényt vagy kriminovella-füzetért még két hasonló – már teljesen regényszerű – munka követte: *Szindbád Szibériában* (2013) és *Szindbád a forradalomban* (2017). Csabai tehát elsősorban a Szindbád-könyvek írója, hiszen ezeken kívül novellistaként *A vidék lelke* (2019) megjelenéséig csak egyetlen ilyen műfajú kötete, a *Száraz évszak* (2014) volt szélesebb körben hozzáférhető. Talán ez az oka annak, hogy bár nemcsak Artisjus-, illetve Mészöly Miklós-díjas, hanem

már az Aegon-díj short listjén is kétszer szerepelt a kötete, Csabai László írói ismertsége még mindig elmarad attól, ami eredeti hangú és egyenletesen maga színvonalú munkásságának különben kijárna.

Akárhogyan is, az író főleg az eddigi három, kriminek is elsőrangú Szindbád-könyve révén ismerik az olvasók: ezek címszereplőjét, a gyerekkorában Bagdadban huzamosabb ideig élő Schiffer (vagyis „Hajós”) Árpádot, aki a Horthy-rendszerben kezdte el rendőri pályafutását, majd néhány évet a Szovjetunióban töltött hadifogolyként, hogy az eseményeket 1956-ig követő harmadik kötetben már ismét Magyarországon nyomozzon, az új novelláskötet egyik darabjában is emlegetik. Ez – a Nyíregyházáról mintázott vissza-visszatérő helyszínt, Nyárligetet nem is számítva – egyike azoknak az „easter eggeknek”, vagyis csak a hűséges olvasók számára felismerhető apróságoknak, amelyekkel Csabai nem egyszerűen a törzsközöniségével kacsint össze, hanem minden eddigi könyvét sajátos motívumhálóba vonja.

Az új kötetben például nemcsak Rákosi Mátyás jakut felesége tér vissza a *Szindbád Szibériában* emlékezetes jelenete után, nemcsak Ljubov Orlova, a szovjet szupersztár tűnik fel – legalábbis a filmjei –, hanem a *Száraz évszak* című második novelláskötet egyik darabjára is történik utalás: „A parti büfé mellett, a bozótban egy pikkelyes bőrű ember megfojtott egy Arany nevű pincérlányt.” A *vidék lelke* már említett elbeszélésében pedig nem is csak Szindbád kerül szóba, hanem közvetve maga Csabai is („Ő az a Schiffer, aki Szibériában járt? – Nemcsak járt, de dolgozott, nyomozott is. – Igazán érdekes dolgokat élhetett át.

– Hátha lesz majd valaki, aki megírja a kalandjait. – Azt a könyvet elolvassám.”), a vége felé pedig egy mellék- vagy szöveges statisztaszerepben – mint a Marvel szuperhősfilmeinek stáblistája után a későbbiekre előretaláló jelenet villanása – még az ifjabb Schiffer Árpád is megjelenik.

A *Száraz évszak* úgynevezett „duovellákat”, azaz valamilyen szempontból összefüggő páros elbeszéléseket tartalmazott, az új kötetben pedig „triovellák” olvashatók. Nem tudom, lesznek-e kvatrovellák vagy tetrovellák is – ha igen, akkor azokat már alighanem kisregényeknek is lehet majd nevezni –, de a hagyományos első kötet, *A hiéna reggelije* darabjait ebből a perspektívából akár a monovella névvel is illethetnénk. Az új könyv hét fejezetre tagolódik, amelynek összesen tehát huszonegy története hetvenöt-nyolcvan évet ölel fel, a második világháborút megelőző időktől majdnem egészen napjainkig – a legkorábbiban még pengő a fizetőeszköz, a legkésőbbiben már migránsoknak –, és egy fejezet kivételével Kelet-Magyarországon, a Beregben és a Nyírségben játszódik; egyébként *Az alfőtörzs* című fejezetben is szabolcsi származású a főszereplő, bár nem tűnik úgy, mintha ennek különösebb jelentősége lenne.

A *Konda* című első rész egy olyan ember történetét mutatja be, aki kis-kondásból előbb az újonnan megalakult téesz egyik vezetője, majd a forradalom idején az események sajátos alakulása folytán, tulajdonképpen véletlenül, „városélelmezési felelős” lesz. Az első novellában a „vákáncsosok”-nak nevezett csavargófélek szereznek meg tőle egy „kis vadas” – azaz vadkan apától származó – malacot. Csabai nagyon jó érzékkel hasz-

nál tájszavakat, anélkül, hogy a műparaszti modoroskodásnak akár csak a közelébe jutna: a vákáncsos például a *Néprajzi lexikon* szerint „debreceni erdőtelepítő, aki az általa beültetett erdőparcellát (a vákáncsot) a fák növekedéséig gondozta, és a facsemék között saját szükségletére kapás növényeket természetett [...] A természetett növényekkel együtt a faültetést is megkapálták. 4–5 év múlva, amikor a telepítés annyira megerősödött, hogy a közties művelést már nem lehetett folytatni, a vákáncsos új parcellát kapott telepítésre. Ezért állandóan költöznie kellett.”

Az első novellahármas érzésem szerint nem kiemelkedő darabja a kötetnek, sem a cselekmény, sem a figurák nem különösebben érdekesek. Van ugyanakkor néhány emlékezetes kép, például amikor a vákáncsos nő szinte megbabonázza a malacot, amely őt ezért aztán önként követi, illetve amikor 1956-ban értelmetlen, pazarló vérengzésbe csap át a téesz disznainak viharos reprivatizálása.

A második fejezet címét *Napkor*, ez a különös hangzású szabolcsi településnév adja: az első rész – egy szovjet páncélos megjelenése – megmarad a biztos kézzel körvonalazott és eleven részletekkel kitöltött korrajz szintjén, a második novellát pedig az anekdotikus befejezés élteti (a szovjet csapatokat köszöntő, éppen megfelelő létszámú kommunistával töltik fel a málenkij robotra hurcoltak hiányos transzportját), a harmadik ugyanakkor jól példázza, hogy Csabai, aki regényfejezeteiben is a kispróza mesterének mutatkozik, miért tartozik nemzedéke legjobb novellistái közé. A hadifogságba hurcolt férfi cigarettásdobozra írt üzenetét a feleségnek kézbesítő férfi, illetve a feleség és a férj

története, különösen a befejezése úgy rendkívül fordulatos, hogy közben végig teljesen hihető marad.

A harmadik, *Görcs* című fejezet első darabja a belső ellenség utáni paranoid hajszának a kommunista pártban dívó, koncepciók eljárásokban megtestesülő gyakorlatát mutatja be városi szinten. Sokáig úgy tűnik, a második rész ugyanarra a srófra jár, de ennek a végén kiderül, hogy a fenyegetést a főhős csak álmodta – bár a kissé kiszámított befejezés szerint teljesen nyugodt azért nem lehet. Az alvás, az álom nemcsak itt jelenik meg, hanem Csabai általában is szívesen használja írói eszközként: az álomból való felriadás motívumára épült már *A véres trón utolsó bitorlója*, ez a *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemlében* a szerzőtől igen korán – ha nem egyenesen elsőként –, 1995-ben megjelent rövid novella is. A realiztikusság iránti fogékonyságot, amely nyilván fontos része Csabai írói karakterének, az álom azóta is jól egészíti ki, illetve jól közvetíti a szinte szociográfiai értelemben vett valószerűség és a novellákban szintén fel-feltűnő irracionális szféra között. Ami a harmadik novellát illeti, ott ismét túlsúlyban van a korrajz – a Horthy-idők bérengzardájából brigádvezető lesz –, olyannyira, hogy a cselekmény, egy marhatelepi félrelépés, voltaképp csak az írás második felét foglalja el.

A negyedik fejezet a három történet egyik főszereplőjének családnevére, illetve szerelmi életére utaló *Pogány vágyak* címet viseli. Az első novella tulajdonképpen expozíció, amelyből kiemelkedik a felhevült Pogány Tamás „függetlenített alapszervezeti MDP-titkár” roppant rendhagyó, de Bartha Jolán, a konzervgyár Fedora Kornylóva (miszerint Rákosiné) Nő-

bizottságának vezetője személyében megértőnek bizonyuló hallgatósághoz intézett, szónokias kifakadása: „Morális tudatosság meg közös teherviselés a családban meg a többi marhaság! Mert csak egy dolog számít: a gyakás! [...] Kielégíteni a másikat az ágyban: ez a lényeg! Minél többször! Akkor menni fog a munka is! Akkor teljesülnek a tervek.” A nőnek a felelősséget és családi sorsközösséget illető közbevetésére ez a válasz: „Ezek még mind az elnyomó burzsoá-klerikális erkölcs maradványai. [...] A szovjetek a Fekete-tengernél külön üdülőket hoztak létre arra, hogy a dolgozók nyugodtan bujálkodhassanak. [...] És akiknek nincs párja, azoknak kerítenek. Egy hegesztő brigádot összehoznak egy varrónő brigáddal.” Érdekes, hogy amikor a novella 2015-ben megjelent az *Alföld* júniusi számában, akkor még egységet alkotott azzal a résszel, amely a kötetben a „triovella” második darabját (*Delfinek*) képezi, és Bartha Jolán személyét, illetve egy postással folytatott viszonyát mutatja be. A nő jelentkezett egy nemzetközi nőszövetségi konferenciára, és a választ várja: az első változatban elutasítás érkezik, a kötetben a kérdés nyitva marad. A harmadik novella a legjobb: Martosné, a konzervgyár egyik dolgozója, és mint az előzményekből tudjuk, a párttitkár szeretője (most azt is megtudjuk: férje tudtával, sőt haszonleső tervével összhangban folytatja a viszonyt) a hamarosan gyártásba kerülő gyümölcslevekből kóstolót kap egy vezető beosztású munkatársától, aki két üveggel még haza is küld a nő gyerekeinek, csakhogy Martosnét a portán lopással gyanúsítják, és megalázó motozásnak vetik alá. Otthon, az otromba férjjel töltött éjszaka után hajnalban kel, és váratlanul felkere-

si az ettől kissé meglepett Pogányt. Ezzel a jelenettel ért véget már a trió első darabja is, csak akkor a nő szempontjából még nem ismertük az előzményeket. A harmadik rész önállóan is kitűnő, kerek novella, ami az első két részről kevésbé mondható el. A kötet koncepciója viszont jól érvényesül, mert a harmadik epizód minőségéből, mintegy visszamenőleg, valamelyest részesednek az előzők is.

Az ötödik fejezetet érzem a legkevésbé sikerültnek: ezeknek a novelláknak a szerepe az lehet, hogy átvezessenek a rendszerváltáson, de a katonatörténetek leírása, majd a nyereszkeskedő figurák rajza elég sematikus, és a novellahármas egységének biztosításához az sem tűnik elégséges motívumnak, hogy „Kovács III alfőtörzs” (a rendszerváltás után már csak „exalfőtörzs”) rendre elszunyókál. A második rész (*Küldetés*) vége viszont nagyon jól sikerült: egy tiszt éppen poénra kihegyezett történetet mesél, de a sztoriba belealvó Kovács-csal együtt az olvasó is lemarad a csattanóról.

A *Terítés* című hatodik rész ismét jól sikerült. Az első novellában egy házasodni kívánó fiatalembernek magyarázza el az utolsó fél évszázad során a családot, illetve az egész vidéket ért – szám szerint a kálvária stációihoz hasonlóan tizennégy – megpróbáltatást egy idősebb férfi, a keresztapa, hogy aztán kiderüljön, az újdonsült rokont csempészett benzint terítésére is rá akarja venni. A *Szigetek* ugyancsak mozaikszerű cselekménye vagy inkább történéssora egy cigaretta- és alkoholcsempésznek az ügyfeleinél tett körútjára van felfűzve, míg *A futár* a kötet egyik legjobb, kissé kafkaeszk novellája, amely abból a bonyodalomból táplál-

kozik, hogy a drogfutár vajon jól emlékszik-e a neki megadott címre.

A kötet végén olvasható hetedik, *Riporter* című rész első novellája, a *Nehéz idők tanúi* stílusos remekmű, amely az előző fejezet első két darabjának mozaikos szerkezetét viszi tovább: munkanélküliek beszélnek magukról a novella újságíró elbeszélőjének, például ilyen mondatokban: „Egyszer nem füstöltem egy hónapig, annyira nem volt pénzem. Nem hiányzott. Simogattam helyette a kutyát.” Van ebben a novellában egy irracionális elem – Csabai könyveinek a természetfeletti, a megmagyarázhatatlan nélkülözhetetlen komponensét jelenti –, a „kúszó”-nak nevezett, különös, nyolcméteres vízi lény, amely akár egy felnőtt embert is képes lenyelni. Amikor teleeszi magát, hosszú ácszseget vernek a két szeme közé, majd rögtön feldarabolják, és pénzzé teszik az értékes húst. Az *otthoniak* című második novella a riporter, Révész Vilmos családi életét mutatja be, különös tekintettel a feleségére: a párkapcsolat a kötet fontos témája, és a Szindbád-könyvek kissé kétdimenziós női figurái és idealizált szerelemképe helyett most elevenebb karaktereket ismerhetünk meg. Azt, hogy az asszonynak cellulitise van, például abból tudjuk meg, hogy a férje kijelenti, a felesége narancsbőrös combja tetszik neki a legjobban: „Az olyan mint a csecsemő homloka, ha nem tudja eldönteni, sírjon-e vagy nevéssen.” A nő válasza: „Te tényleg hülye vagy.” Kár, hogy még ezt is hozzáteszi: „De szeretni való hülye.” Mert a könyvnek a nemiséggel összefüggő szóhasználata az eddigiekhez hasonlóan olykor némileg kimódolt vagy szemérmes, amiről ez a korábban Pogány Tamás szájából elhangzó felsorolás is kajá-

nul árulkodik: „Gyakás! Izélés! Üzekedés! Hogy mondjam még?” Mert hát azt, hogy hogyan, Csabai is pontosan tudja, hiszen az *Alföldben* megjelent változatban az „izélés” helyett még sokkal szókimondóbb forma szerepelt. A novella a házaspár gyerekének, Révész Bendegúznak a versével, illetve rapszövegével ér véget: ezek elég jók, főleg az előbbi, ami nem is csoda, mert Csabai egy saját régebbi versét ajándékozta oda a szereplőjének.

A hetedik rész és a kötet utolsó darabja az *E világiak, túlvilágiak* című novella, amely kóda és lecsengés: az újságíró a temetőben gyűjt anyagot – ő is elalszik, és álmodik is –, a befejezés pedig „meglágyul”-ós, „legyint”-ös rezignációba oldódik: „Ha e világ dolgában sem tudunk kiigazodni, hogyan tudnánk a túlvilágiakban?”

Csabai Lászlónak bőven van elbeszélőnivalója, és élénk néprajzi, szociológiai, történelmi, illetve lélektani érdeklődése, figurateremtő és jeleneztető képessége birtokában ismét remek könyvet írt. A kötet rugalmas, teherbíró nyelve olyan, mint egy fesszesre fújt labda: jól szolgálja a játékot. Igaz, a zárójeles közbevetések már az előző kötetek stílusában is tehertételt jelentettek: erről a szerző szemlátomást nem kíván leszokni, pedig vannak olyan oldalpárok, ahol három-négy ilyen is akad, márpedig úgy érzem, az író eldönthetné, hogy el akar valamit mondani, vagy annyira mégsem tartja fontosnak.

Néha előfordul az is, hogy nem világos, ki beszél: „A Beregben ősi, vad népség él.” Miért érezné ez az intelligens elbeszélő autentikusnak a mindenkor műveletlenséget és otrombaságot? (Hányszor ütnek meg nő, vagy készülnek megütni a könyv lapjain!) Vagy: „Ízlik neki a nedű.” Ezt a

„nedűt” nyilván nem a pálinkázó falusi férfi érzi, hanem az író fejezi ki így magát, ami kicsit olyan, mintha mondjuk „szemrevaló süldő lányokat” emlegetne, skanzenes jó ízzel, amitől pedig Csabai felfogásában általában mi sem áll távolabb. A könyv nyelvének a szereplők efféle bemutatása sem tesz jót: „Petrilla Sándor, a nyárligeti pártiskola oktatója”; „Csernyik Lajos élelmiszermérnök”, vagy Szűcs Mihályról: „a frissen alakult tévész állattenyésztési ágazatvezetője” – ez egy filmben, a kimerevített képet feliratozva ironikus stíluseszköz, de írásban az elnagyoltság érzetét kelti. Mindez apróság. De a könyvben olyan sok a remekül, szinte zenei érzékenységgel megírt mondat, párbeszéd, hogy az olvasó mégis fájjalja, hogy

ezeket a sorjakat nem lehetett eltüntetni a novellák anyagából.

Ami végül a címben említett lovat illeti (*Szigetek*), nemcsak az a kérdés, hogy hogyan fért be egyáltalán a lakásba, hanem hogy mit keresett ott. A válasz: morgással jelezte részeg gazdájának, hogy itt a postás. És azért fért be, mert kicsi. Nem póni, hanem úgynevezett hucul ló, amelyről azt is megtudjuk, hogy a Frenki nevet a *Big Brother* egyik szereplőjéről kapta. Igaz, közben, a természetéről és nevééről zajló abszurd vita során valahogy elszikkad a valódi kérdés: miért harapta meg a postást?

Csabai László: A vidék lelke. Budapest, 2019, Magvető. 344 oldal, 3999 forint.

Csepeli György

Kognitív matematika

A magyar néző az Epic Drama tévécsatorna műsorában találkozhatott a Stephen Poliakoff által írt és rendezett hétrészes, ízig-vérig angol minisorozattal. A *Közel az ellenséghez* című sorozat lebilincselő hangulatát a történések külső, fizikai tere és a szereplők metakommunikációja révén megjelenített belső, lelki tere közötti rémisztő egybeesés adja. A történet java része egy félig lebombázott londoni luxusszálloda épen maradt éttermében és báltermében játszódik. A szállodát csak hátulról, romok között vezető nyaktörő úton lehet megközelíteni. Körülötte mindenütt romok. A Seelöwe hadművelet ugyan elmaradt, Anglia elfoglalásáról Hitler lemondott, de a

Luftwaffe, majd a V1 és V2 rakéták támadásai hatalmas pusztítást vittek végbe a város épületeiben. A háborús rombolás nemcsak az épületeket, hanem lakóikat sem kímélte. Az epizódok egymásutánjában meggyőződhetünk arról, hogy a főszereplők háborúban szerzett lelki sérülései éppoly maradandók, mint a légitámadások által elpusztított épületek romjai.

A sorozat azzal indul, hogy a brit titkosszolgálat egyik tisztje, Callum Ferguson, akit Jim Sturgess alakít rendkívül sármosan, azt a feladatot kapja feljebbvalóitól, hogy barátkozzon össze korábbi ellenségével, a sugárhajtású repülőgépmotorokhoz értő német mérnöktudóssal, és vegye

őt rá, hogy segítse a briteket a hangsebességnél gyorsabb repülőgép kifejlesztésében. A baj csak az, hogy az ártatlannak tetsző mérnök múltját nem kis szeplők tarkítják. A háború idején hadifoglyokat dolgoztatott, kivégzéseket rendelt el, hú náci volt.

A dickensi színekkel előadott, édesbús epizódokkal megspékelt történetet az a dilemma élteti, hogy szabad-e elfelejtkezni az ellenségből hirtelen barátta vált ember bűneiről. A dilemma alapja a Szövetséges és Társult Hatalmak Németország felett aratott győzelme folytán előállt helyzet, melynek eredményeként felborult a háborús háromszög egyensúlya.

A Vörös Hadsereg már az Alexanderplatzon járt, amikor onnan pár kilométerre lévő bunkerének mélyén a Führer hűséges propagandaminisztere társaságában azzal áltatta magát, hogy a háromszög egyensúlya felborul, a Szovjetunió és az USA–Anglia-tandem egymás ellen fordul, és a barátokból hirtelen ellenséggé váló felek egyike Németországgal szövetkezik a magára maradt harmadik ellen. A bunker lakóiban úrrá lett a meggyőződés, hogy a kapitalista Nyugat nem tehet mást, mint hogy a háború utolsó pillanatában szövetkezik a németekkel a kommunista Kelet ellen.

Hitler nem tudta elhinni, hogy a közös ellenség, mármint ő, elegendő ok lehet arra, hogy két egymással szögesen ellentétes világnézetet valló fél, a kommunista Szovjetunió és a kapitalista Nyugat képes legyen a vele szemben vívott háborúban végig kitartani.

Miközben folytak a harcok Berlinben, Fritz Heider, a modern szociálpszichológia Hitler által Német-

országból elüldözött neves művelője egy isten háta mögötti amerikai egyetemen végezte kísérleteit, melyek eredményei azt mutatták, hogy ha egy háromtagú rendszerben ketten ugyanazt az ellenséget gyűlölik, akkor az elegendő indok arra, hogy a baráti viszony ne boruljon fel közöttük, még ha egyébként nem is szívelik egymást. Kognitív egyensúlynak nevezte Heider ezt a lelki matematikát, nem zárva ki azt sem, hogy ha az ellenség kibukik a háromszögből, akkor a maradék kettő egymásnak esik. Itt bicsaklott meg Goebbels és Hitler számítása. Jól látták, hogy a Szovjetunió és a brit–amerikai tandem között nem lehet ideológiai megbékélés, de azt nem akarták elhinni, hogy az ellenségeskedés a Szövetséges és Társult Nagyhatalmak között csak akkor robban ki, ha az ő benzinnel lelocsolt és meggyújtott testük már ott hamvad a birodalmi kancellária udvarában gyújtott máglya tüzeiben.

Carl Schmitt konfrontatív politikafelfogása szerint a nemzeti politikában a politikai döntések alapja a barát és az ellenség közötti megkülönböztetés, mely ugyancsak ingatag. Barátokból pillanatok alatt ellenségek lehetnek, s megfordítva. Nincs ez másként a nemzetközi politikában sem. A világháború kitörésének évében Hitler és Sztálin még barátok voltak, Churchill volt az ellenség. Két év múlva fordult a kocka. Hitler rátámadt barátjára, Sztálin szövetségre lépett Churchill-lel, s díszkardot kapott az angol királytól. Anglia és a Szovjetunió oldalán az Egyesült Államok is belépett a háborúba Németország ellen. A Szövetséges és Társult Hatalmak közötti barátság a győzelemig kitartott.

Hitler bukásával a világháború idején kialakult kognitív egyensúly felborult, új fejezet kezdődött az emberi világ történetében. Hitlernek meg kellett halnia ahhoz, hogy igaza lehessen. Truman parancsára 1945. július 6-án és 9-én ledobták az atombombát Hirosimára és Nagaszakira. A bombázás a gyanakvásra amúgy is hajlamos Sztálin bizalmát végzetesen megtörte. Nem tudott többé megbízni egykori barátaiban, s úgy döntött, megtartja magának a zsákmányt, melyet győzelmével Európából kihalított. Olajat öntött a tűzre Churchill 1946. március 5-én Fultonban elhangzott beszéde, mely szerint a Balti-tenger melletti Stettintől az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedett le a Európára. Európa középső régiója, mint azt Szűcs Jenő 1983-ban megírta, ezáltal hosszú évtizedekre Kelet-Európa részévé vált.

Kérdéssé vált, hogy mi legyen Németországgal, a háromszög harmadik tagjával. A Harmadik Birodalmat legyőzték, a német állam szuverenitása megszűnt. A fővárost a győztesek közé időközben befurakodott franciákkal együtt négy részre osztották. Ugyanez lett a sorsa az új határok közé kényszerített Németországnak. A kognitív egyensúly heideri matematikája értelmében egy háromtagú rendszer csak akkor lehet egyensúlyban, ha két negatív és egy pozitív kapcsolat van benne, vagy mindhárom kapcsolat pozitív. Az atombomba ledobása, a fultoni beszéd és Kelet-Európa megszállása után az utóbbi esetről szó sem lehetett. A pozitív kapcsolat a Szovjetunió és a Nyugat között lehetetlenné vált.

A kognitív egyensúly matematikája megkövetelte, hogy az egykori ellenség a két korábbi barát közül az egyik barátja legyen. De ki legyen a hirtelen baráttá vált ellenség barátja? A kérdés úgy dőlt el, hogy a győzelem után ellenféllel vált barátok kettévágták legyőzött ellenfelüket. Németország szövetségesek által megszállt feléből lett a kapitalista Német Szövetséges Köztársaság. Az Elbán túli részen a Vörös Hadsereg lett az úr, ott jött létre a szocialista Német Demokratikus Köztársaság. Így az ellenséggé vált mindkét egykori barátnak lett német barátja. Az egyik németbarát belépett az USA által vezetett NATO-ba, s a Szovjetunió ellensége lett, míg a másik németbarát belépett a Szovjetunió által vezetett Varsói Szövetségbe, s az USA ellensége lett. Zajlott az új, immár hidegháború.

A szociálpszichológiai tandrámaként is felfogható történet fősodrában az a kérdés áll, hogy a kognitív egyensúly törvényei felülírják-e az erkölcsi törvényeket. Ferguson számára csak fokozatosan derül ki az igazság újsütetű német barátjáról. A konfliktust mélyítette, hogy a korábbi ellenséggel az új ellenséggel szemben kovácsolódo barátság főnökeiben lankasztotta a háborús bűnösök felkutatására és megbüntetésére irányuló igyekezetet.

Az erkölcsi intranzigencia kezdetől fogva jelen van Ferguson öccsében, Victorban, akit a legnyilvánvalóbban sebzettek meg lelkében a háborús évek. Victor Hamlet módjára örült, mindegyik epizódban tesz valami meglepőt, de amit beszél, abban van logika. A szállodában a titkosszolgálat őriz egy német kémelhárító tisztet, aki a háború alatt

fogságba esett angol, amerikai és szovjet kémeket kínzott és ölt meg. Joggal számít arra, hogy a szovjet kémelhárítással kapcsolatos szak tudása miatt hasznos lehet a britek számára is. A háborús bűnösök felkutatásán dolgozó szervezet munkatársai azonban nem így látják. Számukra elfogadhatatlan, hogy a szovjetellenesség pecsétjével felmentve egykori ellenségeik bocsánatot nyerjenek bűneikért. Felette-seikkel szembeszállva, ha tudják, azonosítják, elkapják és bíróság elé állíttatják a farkasból hirtelen bárányá váló náci gyilkosokat.

Az intranzigencia és a rugalmasság konfliktusa körül forgó történetet fontos és kevésbé fontos mellék-szálak színesítik.

Az alapkonfliktus szempontjából fontos szál a nyugalomba vonuló lelkiismeret-furdalásos külügyi tisztviselő története. Alfred Molina játssza nagyszerűen Harold Lindsay-Jones szerepét, aki 1939 tavaszán ott volt a brit külügyminisztérium tárgyalóhelyiségében, amikor a német vezérkar képviselői felajánlották a brit kormánynak, hogy puccsot követnek el Hitler ellen, ha Anglia nem engedi a müncheni egyezmény által megcsontított maradék Csehszlovákia lerohanását. Ha ezt az ajánlatot a britek elfogadták volna, nem tört volna ki a háború, a Luftwaffe és a V2 rakéták nem rombolták volna le Londont, s a szálloda, melynek termeiben a történet játszódik, épen maradt volna.

Harold Lindsay-Jones hátborzongatóan hiteles története azt sugallja, hogy a történelemben nincs eleve elrendeltség. Csak döntések vannak, melyeket ha gyáva, elvtelen, szűk látókörű emberek hoznak, akkor azok végzetes következményekkel járnak,

mint azt az 1939. év utáni időszak megmutatta.

A brit hadsereget a szuperszonikusrepülőgép-motorokon túl a Németországban gyártott különleges parfümök titkai is érdeklik. Szórátkoztató látni, hogy a parfümgyáros özvegyeként hazatért klausztrofób hölgy jégpáncélja a sármos elhárító tiszt varázsában miként olvad el, aminek eredményeként a brit titkosszolgálat az áhított parfümrecept birtokába jut.

A Hamilton házaspár és Nelson admirális között szövődött szerelmi háromszögről Korda Sándor 1941-ben készített filmet, mely a brit társadalom viktoriánus korból való szexuális elfojtásainak közepébe találva óriási sikert aratott. A forgatókönyvíró-rendező nyilván tudta, hogy a brit nézőkben még ma is él a feleség, a férj és a férj barátjából lett szerető között megtörténhető események látványa által felkeltett jóleső borzongás, mely egyébként nem fenyeget töréssel, tragikus végkifejlettel. A heideri elvek a szerelmi háromszögben is működnek. A fairness jegyében született kompromisszumos megoldással a nézők öröme a férj, a feleség és a szerető egyaránt elégedettek lehetnek.

Az 1945-ben kezdődött csavaros történet a hetedik epizódban lezárul. Nem tudhatjuk, hogy a szerelmi háromszögnek mi lett a jövője. A világpolitikai háromszög 1989-ig kitarított. Azóta nincs kognitív egyensúly a világban.

Közel az ellenséghez, 2016, 7 részes sorozat. Epic Drama. Rendező-forgatókönyvíró: **Stephen Poliakoff**. Operatőr: **Ashley Rowe**. Szereplők: **Jim Sturgess, Freddie Highmore, August Diehl, Alfred Molina, Angela Bassett, Sebastian Armesto**.